

ตอนที่ 2

การศึกษาพฤติกรรมเชิงเศรษฐกิจ มีหัวข้อหลักที่ต้องวิเคราะห์ 3 ประการ นั่นคือ การผลิต การแลกเปลี่ยนหรือการจัดจำหน่าย และการบริโภค

ในตอนที่ 2 นี้ได้เน้นพิจารณาถึงการผลิตและกระบวนการผลิต โดยได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุและพฤติกรรมที่มนุษย์จำเป็นต้องผลิตสิ่งของเครื่องใช้เพื่อสนองความต้องการของตนเองและสังคม ดังนั้น ในบทที่ 2 จึงได้พิจารณาถึงเหตุและผลที่คนใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตอย่างไร และเจาะลึกต่อไปอีกว่าทรัพยากรของคนในสังคมต่าง ๆ นั้นเป็นทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวมหรือของส่วนตัว ทั้งนี้เพราะทรัพยากรเป็นทุนหรือปัจจัยการผลิตที่สำคัญนอกเหนือจากแรงงานและเทคโนโลยีการผลิต

การผลิตย่อมเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมเชิงเศรษฐกิจในด้านอื่น เช่น สินเชื่อและหนี้สิน เพราะการผลิตย่อมต้องมีภาระค้ำประกันเพื่อใช้ในการสร้างผลิตผล ด้วยเหตุนี้ บทที่ 3 ได้ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดสินเชื่อ และหนี้สิน ของสังคมตามภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ความรู้ที่ได้รับจึงน่าสนใจที่การเกิดสินเชื่อและหนี้สินมิได้เป็นไปตามหลักเหตุและผลเชิงเศรษฐศาสตร์แต่เพียงแง่เดียวแต่อาจเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกของสังคมอีกด้วย

บทที่ 2

ทรัพยากร สิทธิ และการผลิต

คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดของมนุษยชาติก็คือเรื่องปากท้องและการทำมาหาเลี้ยงชีพ ทั้งสำหรับตนเองและสมาชิกของครอบครัวตลอดจนสมาชิกคนอื่นในสังคม การแสวงหาอาหารประเภทต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้คนต้องมีความสัมพันธ์ต่อกัน ร่วมกันสร้างระเบียบแบบแผนแห่งความประพฤติระหว่างกันและกัน ตลอดจนขนบธรรมเนียมและประเพณี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ช่วยกันสร้าง “วัฒนธรรม” ขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ

สิ่งที่นักมานุษยวิทยาต้องการจะทราบในการศึกษาเรื่องนี้จากสังคมต่าง ๆ นั้นศาสตราจารย์ John Beattie (1972, p. 184) ได้เสนอประเด็นสำคัญในรูปของคำถามไว้ดังต่อไปนี้

1. คนในสังคมนั้นได้ใช้วิธีการจัดการและดำเนินการอย่างไรในการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตอยู่

คำตอบจากคำถามข้อนี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวคนและกิจกรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากร (resources) สิทธิ (assets) ทรัพย์สินสมบัติ (property) และกระบวนการผลิต (production)

2. คนมีวิธีการอย่างไรในการกระทำต่อผลผลิตที่ทำการผลิตขึ้นแล้ว

คำถามข้อนี้เกี่ยวเนื่องโดยตรงกับกิจกรรมการบริโภค การจำหน่ายจ่ายแจกผลผลิต (distribution) ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของการแลกเปลี่ยน การซื้อขาย หรือการค้า เป็นต้น

ในบทนี้ จะได้กล่าวอย่างละเอียดเกี่ยวกับทรัพยากร สิทธิ ทรัพย์สินสมบัติ และกระบวนการผลิต เพื่อตอบคำถามเฉพาะข้อที่หนึ่ง ผู้อ่านน่าจะลองนำเอาแนวความคิดทางทฤษฎีที่ได้ศึกษาในบทที่ 7 มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาปัญหาของบทนี้ พร้อมกับนั้นก็ควรที่จะลองเปรียบเทียบวิธีการศึกษาแต่ละทฤษฎีว่าทฤษฎีไหนสามารถอธิบายและเก็บข้อมูลได้ละเอียดและเป็นเหตุเป็นผลมากกว่ากัน ส่วนคำถามข้อที่สองนั้นจะได้กล่าวในบทต่อไป

ทรัพยากรกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความพยายามในการทำมาหากินเพื่อการดำรงชีวิตของคน จากปรากฏการณ์ที่นักมานุษยวิทยาได้ค้นพบในสังคมต่าง ๆ

นั่น คนมักจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและถูกควบคุมโดยธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมดั้งเดิม และสังคมเกษตรกรรม หรือแม้แต่สังคมที่คนทำการประมงหรือจับสัตว์น้ำตามฝั่งทะเลก็ตาม ทรัพยากรที่มีอยู่เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่งและเกี่ยวข้องโดยตรงกับกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น จะสามารถปลูกพืชผลได้เมื่อไหร่ จะนำเอาวัวหรือแกะไปเลี้ยงที่ไหน จะหาพืช หรือสัตว์ที่กินได้จากแหล่งใดและใช้วิธีการใด เป็นต้น กิจกรรมที่จะกระทำขึ้นนี้ล้วนแต่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็เพื่อสนองความต้องการในการบำบัดความหิวโหยและเพื่อพยายามที่จะไม่ให้เกิดภาวะขาดแคลนอาหารขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่ตั้งอยู่ตาม ขั้วโลกและบริเวณทะเลทรายซึ่งมนุษย์ต้องใช้ความพยายามทำทุกทางเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดซึ่ง เราไม่เคยคิดหรือนึกว่าจะเป็นจริงได้และอาจไม่เคยพบเห็นเลยในสังคมของเรา

ตัวอย่างของสังคมเหล่านี้ ได้แก่ พวกบุชแมนที่อาศัยอยู่ในเขตสทภาพาฟริกาใต้ใน บริเวณทะเลทรายกาลาฮารี (Bushman-Kalahari desert) ปัญหาที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิต ของพวกนี้ก็คือน้ำ ชาวบุชแมนจะเก็บน้ำไว้ในเปลือกไข่ของนกกระจอกเทศและนำไปฝังไว้เพื่อ นำมาใช้น้ำยามที่ขาดแคลน ในขณะเดียวกัน ทุกคนต้องเรียนรู้ว่าจะหาหัวเผือกหัวมันและลูกแตงโม ได้ที่ไหน เพื่อใช้รับประทานแทนน้ำในยามที่จำเป็น อาหารส่วนใหญ่ได้มาจากการล่าสัตว์ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้นิสัยของสัตว์ต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไรเพื่อที่จะจับและล่าสัตว์เหล่านั้นได้ โดยง่าย

การดำรงชีวิตของชาวพื้นเมืองออสเตรเลียก็เป็นอุปาทาหารณ์ที่น่าสนใจยิ่งสำหรับสังคมที่ อาหารมีน้อยและหายาก ในบางสังคม อาหารการกินหายากยิ่งกว่ากรณีของพวกบุชแมนเสียอีก กล่าวคือ พวกเขาจะกินของทุกอย่างที่พอจะหาได้ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นหัวเผือก หัวมัน ผัก ดอกไม้ แมลง กิ้งก่า หรือนกชนิดต่าง ๆ ผู้อ่านลองศึกษาตัวอย่างของคนที่อาศัยอยู่ในสังคมต่อไปนี้และ เปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่ระหว่างกัน

พวกเอสกีโมเผ่าชิปเปวายนและคาริบู (Chipewyan and Caribou Eskimo) ซึ่งอาศัยอยู่ใน แถบขั้วโลกเหนือนั้น พื้นที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เลย การหาพืชผักผลไม้ก็อาจทำได้ เฉพาะฤดูร้อนซึ่งมีเพียงไม่กี่เดือนในรอบหนึ่งปี ดังนั้น จึงต้องเก็บสะสมอาหารโดยเฉพาะเนื้อ สัตว์ เช่น เนื้อควายป่า หมู นก กวางมูซและอีเห็น ไว้รับประทานที่ละเล็กละน้อยในยามที่ขาด แคลนจริง ๆ ชาวเอสกีโมพวกนี้มีเทคนิคในการล่าสัตว์โดยพยายามจะไม่ทำลายสัตว์ดังกล่าวทั้งฝูง หากเขาฆ่าสัตว์ทุกตัวก็เท่ากับเป็นการทำลายอาหารของเผ่าทั้งหมด

ชาวอินเดียนแดงที่อาศัยอยู่แถบตอนกลางและตอนเหนือของรัฐแคลิฟอร์เนียนั้นใน ระยะเวลาที่ยังไม่ได้มีการติดต่อกับพวกผิวขาว พวกเขาแสวงหาอาหารเพื่อการยังชีพโดยการนำเอาสิ่ง

ที่มีอยู่ในสังคมมาใช้รับประทาน ไม่ว่าจะเป็นเมล็ดพืช หัวเผือก หัวมัน ลูกแบรี่ และปลา

ตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าคนและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมีความเกี่ยวข้องกันมากในสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีระดับต่ำ คนต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ดังนั้น ทำให้นักมานุษยวิทยาที่ศึกษาวิจัยสามารถเข้าใจลักษณะของการสร้างวัฒนธรรมเชิงเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของมนุษย์และสามารถนำมาเปรียบเทียบกับสังคมปัจจุบันที่เราอาศัยอยู่ ซึ่งจะเป็นหนทางที่ทำให้เราสามารถเข้าใจโครงสร้างของวัฒนธรรมประเภทนี้ได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านจะต้องไม่รีบสรุปลงไปว่าสังคมดั้งเดิมทุกสังคมมีลักษณะเหมือนกันที่คนในสังคมมีชีวิตอยู่แบบยากจนข้นแค้นและลำบากในการหาอาหารเพื่อยังชีพ สำหรับสังคมที่ยกมากล่าวนี้เป็นเพียงตัวอย่างกรณีที่มีลักษณะที่พิเศษเพื่อเน้นให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยสภาวะแวดล้อมและธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิต ส่วนสังคมดั้งเดิมในแถบบริเวณอื่นนั้น การประกอบกิจกรรมทำมาหาเลี้ยงชีพอาจไม่ลำบากและทรัพยากรทางธรรมชาติก็อาจมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ แต่เนื่องจากคนเหล่านั้นยังไม่ได้ใช้เทคโนโลยีในการผลิตระดับสูง คนจึงต้องพยายามดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติมาก

ตามปกติแล้ว นักมานุษยวิทยาจะไม่ลงความเห็นกันว่าสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีในระดับสูงนั้นจะต้องมีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม “ที่ดีกว่า” คนที่อยู่ในสังคมดั้งเดิม แม้ว่าจะมีสหสัมพันธ์ตรงระหว่างระดับของการใช้เทคโนโลยีกับระดับของความเจริญหรืออารยธรรมก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะการจัดระดับของอารยธรรมนั้นเป็นการใช้ค่านิยมและอารมณ์เป็นพื้นฐาน คำว่า “ดี” หรือ “เลว” หรือ “ต่ำ” นั้นอาจตัดสินกันได้ยาก คนในสังคมดั้งเดิมอาจมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นแต่มีความสัมพันธ์ต่อกันดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมากกว่า หรือหากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนเหล่านั้นอาจมีและรู้คุณค่าของชีวิตได้ดีกว่าคนในสังคมเมืองใหญ่ที่มีการใช้เทคโนโลยีในระดับสูงแต่ไร้ที่พึ่งทางใจก็ได้ ดังนั้น หน้าที่ของนักมานุษยวิทยาก็คือการอธิบายปรากฏการณ์ของแต่ละสังคมมากกว่าที่จะแสดงความคิดเห็นของตนต่อสังคมนั้น ๆ ออกมา

จากการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกเป็นระยะเวลาอันยาวนาน และเขียนรายงานการวิจัยเผยแพร่เป็นจำนวนมาก ทำให้นักมานุษยวิทยาสรุปว่า ในบางกรณี มนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม ส่วนบางกรณีอิทธิพลของธรรมชาติมีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนอยู่อย่างจำกัด และไม่จำเป็นเสมอไปว่าสิ่งแวดล้อมเท่านั้นจะเป็นตัวกำหนดแนวทางการประพฤติของคนเสมอไป ศาสตราจารย์ Herskovits (1952, p. 73) ได้จำแนกว่า

1. ในสังคมดั้งเดิมและสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีในระดับต่ำนั้น สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคนมากกว่าความเชื่อ ศาสนา การจัดระเบียบ

ทางสังคมและศิลปะต่าง ๆ

2. ในสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีในระดับสูง อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมมีบทบาทน้อยลง แต่วัฒนธรรม ศาสนา ความคิดความเชื่อกลับมีบทบาทต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์มากกว่า

ความพยายามของคนที่จะเอาชนะธรรมชาติและพยายามปรับปรุงเครื่องมือเพื่อใช้ในการผลิตนั้นมีขึ้นตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ จนกระทั่งในปัจจุบัน มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ภายใต้การควบคุมของธรรมชาติน้อยที่สุด ดังเช่น สังคมเกษตรกรรม และสังคมอุตสาหกรรม ต่อไปนี้จะขอยกตัวอย่างสังคมเกษตรกรรม ซึ่งจะให้เห็นความแตกต่างจากตัวอย่างของสังคมดั้งเดิมที่ได้กล่าวไปแล้วเพื่อเปรียบเทียบอิทธิพลของธรรมชาติกับการดำรงชีวิต

“.....หมู่บ้านเกาะเค็ดและหมู่บ้านสระมะเขือ จังหวัดปราจีนบุรี พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งสองแห่งลาดเอียงจากทางทิศใต้สู่ทิศเหนือ ทิศใต้ของหมู่บ้านนั้นเป็นที่ดอน ชาวบ้านมักจะใช้เป็นที่ปลูกพืชไร่ เช่น ถั่วลิสง มันสำปะหลัง มันแกวและผักสวนครัว รอบ ๆ หมู่บ้านทั้งสองแห่งเป็นบริเวณนาข้าวซึ่งชาวบ้านปลูกข้าวโดยวิธี “นาดำ” ในฤดูฝน ส่วนฤดูแล้งจะปลูกพืชผักสวนครัวเล็กน้อย ทางทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นที่ลุ่มน้ำจะท่วมตลอดฤดูฝน ชาวบ้านจึงนิยมปลูกข้าวเป็น “นาหว่าน” โดยใช้พันธุ์ข้าวเหนียว สภาพของดินของหมู่บ้านในจังหวัดนี้ทางทิศใต้เป็นดินร่วนปนทรายและดินลูกรัง ส่วนรอบ ๆ บริเวณหมู่บ้านจะเป็นดินร่วนปนทรายและดินเหนียว ทั้งสองหมู่บ้านไม่ได้รับน้ำชลประทานเลย อาศัยน้ำฝนในการปลูกข้าวและน้ำจากบ่อน้ำในการปลูกพืชฤดูแล้ง (ระดับน้ำในฤดูนี้ประมาณ 2-3 เมตรต่ำจากผิวดิน)

ในจังหวัดกาฬสินธุ์ หมู่บ้านนาเชือกเหนือได้รับน้ำชลประทานในการเพาะปลูกสามารถปลูกพืชได้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ส่วนหมู่บ้านหนองกาวไม่ได้รับน้ำจากชลประทานเลย จึงปลูกข้าวได้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้น.... (ดำรงค์ : 2516, หน้า 38)

ตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่าในสังคมเกษตรกรรม คนสามารถเอาชนะธรรมชาติได้บ้างแล้ว อิทธิพลสิ่งแวดล้อมก็มีบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์น้อยลง ในขณะเดียวกัน คนจะพยายามสร้างระเบียบแบบแผนและแนวทางปฏิบัติทางวัฒนธรรมประเภทอื่นขึ้น อาทิเช่น การเตรียมอาหารที่พิถีพิถันมากกว่าเดิม มีการสร้างบ้านเรือนและถิ่นที่อยู่อาศัย การมีหัวหน้ากลุ่มหรือผู้ปกครองสังคม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานอาชีพต่าง ๆ การสร้างระบบความเชื่อและศาสนาระบบการแบ่งงาน เป็นต้น อิทธิพลของแบบแผนความประพฤติหรืออาจเรียกว่า “วัฒนธรรม” ก็เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนมากขึ้นตามลำดับ (โปรดเปรียบเทียบสังคมตัวอย่างที่ 5-10 ในภาคผนวกท้ายหนังสือนี้) แต่เมื่อเราหันไปมองดูการดำรงชีวิตของคนในสังคมดั้งเดิมแล้ว

ความสามารถทั้งหมดถูกนำไปใช้ในการแสวงหาอาหารเพื่อการยังชีพ พวกเขาจะไม่มีเวลาเหลือพอที่จะมาสร้างวัฒนธรรมประเภทอื่น ๆ ได้อีก ด้วยเหตุนี้ การดำรงชีวิตของคนเหล่านี้จึงต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอยู่มาก

ทรัพยากรและสิ่งของ (resources and things)

ทรัพยากรหรือสิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้น คนในสังคมได้กำหนดคุณค่าแตกต่างกันออกไปหรืออาจกล่าวได้ว่า คุณค่าของสิ่งของมี “ระดับ” ต่างกัน สิ่งของอย่างหนึ่งอาจมีค่าสูงกว่าสิ่งของอีกอย่างหนึ่งและคนในสังคมนั้นต่างก็แสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งของชนิดนั้น ในขณะที่สิ่งของบางอย่างมีอยู่อย่างเหลือเฟือเพื่อแทบจะหาคุณค่าไม่ได้ เราพอจะจำแนกสิ่งของต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. เครื่องประดับและทรัพย์สินที่มีค่า
2. เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต และปัจจัยการผลิต
3. ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด เช่น อากาศ น้ำ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมดั้งเดิม

ทรัพยากรประเภทนี้มีอยู่อย่างเหลือเฟือ)

สิ่งของดังกล่าวนี้ มีบางอย่างที่คนในสังคมถือว่าเป็นสินทรัพย์หรือเป็นเศรษฐกิจทรัพย์และนิยมเก็บหรือสะสมไว้เป็นสมบัติ หรือแม้กระทั่งใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นที่ตนต้องการ การกำหนดระดับสูงต่ำของคุณค่าของสิ่งของนั้นมีผลเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ของคน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทางการเมือง ความเชื่อทางศาสนา และโครงสร้างทางสังคม ตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพระประมุขนั้นย่อมถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่า หรือบางสังคมถือว่าเขี้ยวหมูป่ามีคุณค่าสูงและหายาก ด้วยเหตุนี้ จึงมีราคาแพงเป็นต้น ในขณะเดียวกัน ความเกี่ยวพันกันนี้อาจแสดงออกมาในรูปของหน้าที่ประโยชน์ กล่าวคือ

ก. ของสิ่งนั้นสามารถนำไปใช้สอยหรือเป็นปัจจัยการผลิตสิ่งของอื่น ๆ หรือไม่

ข. ของสิ่งนั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของสังคมหรือไม่

ดังนั้น เราพอจะมองเห็นได้ว่า ลำดับคุณค่าของสิ่งของนี้มีความสำคัญและมีลักษณะที่สลับซับซ้อน ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ไม่ถนัดนัก ผู้ศึกษาจะต้องใช้เวลานานในสังคมที่ตนประสงค์ที่จะวิจัยจึงจะสามารถมองเห็นความสำคัญในเรื่องนี้

ตัวอย่างของสังคมต่อไปอาจทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงการกำหนดคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งของในแต่ละสังคมได้ เช่น ชาวอิบัน ที่อาศัยอยู่บนเกาะซาราวัค (Iban-Freeman: 1970, p. 226) นั้นไม่ถือว่าที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกมีค่าเป็นเศรษฐกิจทรัพย์ ทั้งนี้เพราะที่ดินมีอยู่อย่างไม่จำกัด หากใครต้องการเพาะปลูกบนที่ดินผืนใดก็สามารถแผ้วถางป่าและเพาะปลูกได้เลย แต่

สิ่งของที่มีค่าและคนนิยมเก็บสะสมเป็นทรัพย์สินสมบัติ ได้แก่ ตุ่ม เครื่องลายครามและภาชนะที่ทำด้วยทองเหลือง เป็นต้น ชาวฮีบานจะซื้อสิ่งของที่มีค่าเหล่านี้จากพ่อค้าชาวจีนและชาวมาเลย์ โดยใช้เงินที่ได้จากการขายผลิตผลที่เหลือ หรือเงินค่าจ้างที่ได้รับจากการออกไปทำงานในสังคมอื่น หากใครเป็นเจ้าของทรัพย์สินเหล่านี้มากก็จะถือว่าเป็นผู้ร่ำรวยและได้รับการยกย่องจากคนอื่น ๆ

ส่วนคนในหมู่บ้านราฟิงซึ่งตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทยนั้น ที่ดินกลับเป็นทรัพย์สินที่มีค่ายิ่งเพราะเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง กล่าวคือ

ก. ผู้ไม่มีที่ดิน	ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม	20%
	ผู้ไม่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม	20%
ข. ผู้มีที่ดินไม่เกิน 5 ไร่		30%
ค. ผู้มีที่ดินเกินกว่า 5 ไร่		30%

จะเห็นได้ว่าการมีที่ดินน้อยและไม่มีที่ดินของคนในชุมชนนี้มีอัตราสูงมาก ราคาที่ดินซึ่งเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้วมีราคาไม่เกินไร่ละ 2,000 บาท ปัจจุบันราคาสูงขึ้นไปถึงไร่ละ 8,000-10,000 บาท... นอกจากนี้ปัญหาของการแบ่งแยกที่ดินเนื่องจากประเพณีการแบ่งมรดกซึ่งมักจะแบ่งที่ดินให้แก่บุตรธิดาคนละเท่า ๆ กัน ทำให้การถือครองที่ดินต่ำลงไปทุกที... ค่าเช่าที่ดินสูงขึ้นจากไร่ละ 180 บาท เป็น 450 บาทต่อครึ่งปี (ตำรงค์ : 2520, หน้า 70-79)

จากข้อมูลที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าการให้คุณค่าของทรัพย์สินและสิ่งของจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของสังคมนั้น นักมานุษยวิทยาได้ทำการสำรวจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในแต่ละสังคมและนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาในขณะเดียวกันก็เปรียบเทียบกับสังคมต่าง ๆ และได้ข้อสรุปว่า การจัดลำดับสูงต่ำของสิ่งของในแต่ละสังคมนั้นเกิดขึ้นเนื่องมาจาก

1. ความยากง่ายในการแสวงหาสิ่งของนั้น ๆ
2. ประโยชน์ที่ได้รับจากสิ่งของนั้น

นักมานุษยวิทยาท่านหนึ่งชื่อ Maurice Godelier (1972, p. 288) ได้ให้ความเห็นว่าความยากง่ายในการแสวงหาสิ่งของชนิดนั้นขึ้นอยู่กับคนในสังคมได้ตั้งคุณค่าขึ้นมากน้อยแค่ไหน สิ่งของนั้น ๆ คนคิดว่ามีค่าและสร้างความพอใจสูงสุดให้แก่ผู้เป็นเจ้าของ ตัวอย่างเช่น บางสังคมถือว่าเขี้ยวหมูป่ามีค่าสูงสุดเพราะมีอิทธิฤทธิ์สูง บางสังคมยึดเปลือกหอยหรือที่เรียกว่าเบี้ยมีค่า ส่วนสิ่งของบางอย่างที่คนบางสังคมให้คุณค่ามาก เช่น ทองคำ เพชร ทับทิม และหยก ดังนั้น คน

จะพยายามแสวงหาเพื่อนำมาเก็บไว้เป็นสมบัติซึ่งยิ่งทำให้ของสิ่งนั้นมีเหลือเพียงจำนวนเล็กน้อย และหายากยิ่งขึ้น

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างเขี้ยวหมูป่ากับความเชื่อทางด้านมายาศาสตร์ และศาสนานั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งของประเภทหนึ่งที่มีต่อสถาบันความเชื่อ ทั้งนี้เพราะเขี้ยวหมูป่านั้นถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนค่ากับความเชื่อที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ จึงทำให้คนประสงค์ที่จะเป็นเจ้าของสิ่งของนั้น ๆ ในกรณีพระพุทธรูปก็เช่นเดียวกัน พระพุทธรูปบางองค์เป็นที่ต้องการของคนเพราะหาได้ยาก แม้ว่าจะมีผู้เลียนแบบโดยสร้างใหม่ให้เหมือนองค์จริงเพียงใดก็ตาม คนก็ยังยึดถือของเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง เพราะคนมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นั้นมีอิทธิฤทธิ์แฝงอยู่ ส่วนของบางอย่างเป็นสัญลักษณ์ทางด้านการเมือง เช่น ในบางสังคม มงกุฎเป็นสิ่งที่คนยกย่องสูงสุด หากผู้ใดเป็นเจ้าของก็จะได้รับการยกย่องเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้คนหลายคนในสังคมนั้นพยายามแย่งชิงเพื่อเป็นเจ้าของ แม้ว่าจะต้องทำร้ายหรือต้องฆ่าผู้อื่นจำนวนมากก็ตาม

ส่วนเกียรติยศชื่อเสียงที่บ่งบอกถึงสถานภาพของคนในสังคมก็เป็นตัวแปรสำคัญซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังของความพยายามที่จะทำให้คุณค่าของสิ่งของนั้น ๆ สูงขึ้นหรือต่ำลง ตัวอย่างในภาคผนวกท้ายเล่มเรื่อง “เศรษฐกิจการแลกเปลี่ยนของชาวเกาะโทรเบียน” และ “วัฒนธรรมพอทแลทซของอินเดียนแดงเผ่า ควาคิตอล” แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งของกับสถานภาพของคนในสังคม เช่น ผู้ที่เป็นเจ้าของสร้อยคอและกำไลมือที่ใช้แลกเปลี่ยนที่มีค่าสูงมักจะเป็นของผู้ที่มีสถานภาพสูงในสังคม และเขาจะนำของนั้นไปแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีสถานภาพเดียวกันกับคนในสังคมอื่น เป็นต้น

ผู้อ่านจะเห็นได้ว่า ตัวแปรต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้มีความสำคัญต่อการศึกษาเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งนักมานุษยวิทยาได้ให้ความสำคัญและพยายามค้นหาข้อเท็จจริงนี้จากสังคม นอกจากนั้นแล้วยังมีตัวแปรทางด้านหน้าที่ประโยชน์ (function) ซึ่งมีความสำคัญยิ่งโดยเฉพาะนักเศรษฐศาสตร์ ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ

หน้าที่ประโยชน์ของสิ่งของมีส่วนสัมพันธ์กับการจัดลำดับคุณค่าของสิ่งของนั้น ๆ ดังนี้

ก. สิ่งของนั้นสามารถแทนค่าเพื่อแลกเปลี่ยนกับของสิ่งอื่นได้มากน้อยเพียงใด เช่น ชาวฮีบานจะนำเอาเครื่องลายครามหรือตุ้ม หรือ ภาชนะที่ทำด้วยทองเหลืองไปแลกเปลี่ยนกับเครื่องอุปโภคบริโภคในยามที่ครอบครัวอยู่ในภาวะที่ขาดสนในขณะที่ยังไม่มีคุณค่าพอที่จะใช้แลกเปลี่ยนได้ พวกนิว (Nuer) และพวกเร่ร่อน (Nomads) ซึ่งอาศัยอยู่ในแถบอาฟริกาตอนเหนือและตะวันออก (ประเทศเอธิโอเปีย) และชายแดนของประเทศอิหร่านและอาฟริกาอิสถาน

มีอาชีพในการเลี้ยงวัว พวกนี้จึงถือว่าวัวมีความสำคัญเพราะวัวเป็นทั้งทรัพย์สินสมบัติและให้อาหาร เนื้อ นมและใช้หนังสำหรับเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม คนที่มีฐานะดีที่สุดจะมีจำนวนวัวมากกว่าคนอื่น ในการแต่งงาน ก็จะใช้วัวเป็นสินสอดและให้เป็นสินสมรสแก่คู่บ่าวสาว เป็นต้น

ข. ของสิ่งนั้นสามารถให้ผลิตสิ่งของอย่างอื่นได้ใหม่ เช่น ชาวประมงจะถือว่าแหหรือ อวนมีคุณค่ามากเพราะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการจับปลา หรือที่ดินมีคุณค่าสูงสำหรับ เกษตรกรเพราะสามารถใช้ในการผลิตผลทางการเกษตร ส่วนเครื่องจักรและโรงงานอุตสาหกรรมสามารถใช้ในการผลิตสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคก็จะมีคุณค่าสำหรับนักธุรกิจอุตสาหกรรม

สินทรัพย์และทรัพย์สิน (assets and property)

สินทรัพย์คือปรากฏการณ์ทางสังคมที่คนได้ตระหนักถึงการใช้สิ่งของที่เป็นวัตถุ เพื่อ การดำรงชีวิต และยึดถือว่าของสิ่งนั้นเป็นสินทรัพย์ Maurice Bloch (1975, p. 204) กล่าวว่า นักมานุษยวิทยาได้เห็นพ้องต้องกันว่า สินทรัพย์มีความสำคัญ 2 ประการคือ

1. ความสัมพันธ์เชิงสินทรัพย์เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีปรากฏในสังคมทุกสังคม และ
2. ความสัมพันธ์เชิงสินทรัพย์ของสังคมก่อนอุตสาหกรรม (preindustrial societies) คือความสัมพันธ์ที่แท้จริงของความสัมพันธ์ทุกแง่ในสังคม

จากคำกล่าวนี้ทำให้เราทราบว่าสินทรัพย์ก็คือสิ่งของที่ก่อประโยชน์ให้แก่คนและสามารถ นำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ความสัมพันธ์ของสิ่งของที่เป็นสินทรัพย์ กับโครงสร้างทางสังคมจะเกี่ยวพันกันและมีปรากฏในทุก ๆ สังคม ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วใน หัวข้อข้างต้น และจะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทุกแง่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมดั้งเดิมและสังคม ก่อนอุตสาหกรรม ดังเช่น ซีโอดอร์ ชานิน (Shanin: 1971, p. 14-18) ได้กล่าวถึงที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกกับความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมชนบทว่า

.... พื้นที่เพาะปลูกของครอบครัวชาวนาเป็นหน่วยพื้นฐานของการรวมกลุ่มทางสังคม ของคนที่อาศัยอยู่ในชนบท สมาชิกของครัวเรือนทุกคนจะเป็นผู้ทำงานในที่ทำกินนั้น ๆ ที่นา หรือที่สวนเป็นที่ให้ผลผลิตแก่สมาชิกในครัวเรือนเพื่อใช้ในการบริโภค และจะขายผลผลิตที่เหลือเพื่อใช้ในการเสียภาษีให้แก่รัฐและใช้ซื้อสิ่งของที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า ยารักษาโรค ตลอดจน ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบ้านเรือนและอื่น ๆ

ส่วนกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจนั้น ลักษณะของการประกอบอาชีพจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับโดยตรง กับความสัมพันธ์ของคนในครัวเรือน กล่าวคือ อาชีพด้านเกษตรกรรม เป็นธุรกิจของครอบครัว ทุกคนจะต้องร่วมมือกันทำ แต่การประกอบอาชีพเพื่อแสวงหากำไรให้ได้มากที่สุดนั้นมิค่อย

จะปรากฏ ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่มักจะทำไปเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว หน้าที่สำคัญของที่ดินคือเป็นทรัพย์สินสมบัติของครัวเรือน เป็นแหล่งของการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรมของครอบครัว เป็นเครื่องประกันความมั่นคงแก่ครอบครัวและเป็นแหล่งสวัสดิการให้แก่สมาชิกในครัวเรือน ด้วยเหตุนี้ แต่ละคนจะต้องกระทำตัวให้เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวเพื่อที่จะให้มีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข.....

ดังนั้น สิทธิทรัพย์สินอาจหมายถึงสิ่งของประเภทใดก็ได้ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คน อาทิ เช่น ทองคำ เพชร โรงงาน ร้านค้า เครื่องอุปโภคบริโภค ที่ดิน และวัว ฯลฯ ซึ่งเป็นทั้งสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์

ส่วนทรัพย์สินมัตตินั้นหมายรวมถึงสิทธิเกี่ยวกับสิทธิในการครอบครองสินทรัพย์นั้น ๆ ทำให้เกิดลักษณะ “ความเป็นเจ้าของ” (ownership) ขึ้น ในสังคมที่คนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้มากและมีจำนวนคนที่ต้องการใช้ทรัพยากรนั้นเพิ่มขึ้นย่อมมีผลโดยตรงต่อการเกิดแนวความคิดเรื่องทรัพย์สินมัตติ ยิ่งในสังคมปัจจุบันสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินมัตติได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย เจ้าของสามารถใช้ประโยชน์ทั้งหมดจากทรัพย์สินมัตตินั้น ๆ ทำให้ทรัพย์สินมีความสำคัญที่ทุกคนต้องแสวงหามาเพื่อใช้ประโยชน์แก่ตนและครอบครัว

คุณลักษณะสำคัญของทรัพย์สินมัตติที่เจ้าของพึงจะมีต่อสิ่งนั้น สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. สิทธิที่จะใช้ทรัพย์สินมัตตินั้นเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่เจ้าของ (right to utilize)
2. สิทธิในการจำหน่าย ใช้แลกเปลี่ยน หรือแม้แต่ทำลายและกำจัดทรัพย์สินนั้น ๆ

(right to dispose)

3. สิทธิในการโอนหรือถ่ายทอดกรรมสิทธิ์ให้แก่ผู้อื่น (right to transfer)

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินมัตตินั้นมีสิทธิต่อสิ่งของที่ดินเป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์ อนึ่ง ทรัพย์สินมัตติมีส่วนสัมพันธ์กันโดยตรงกับโครงสร้างทางสังคมด้วย มีนักปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวว่า ทรัพย์สินมัตติก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคมใครมีมากถือได้ว่าเป็นคนร่ำรวยส่วนใครมีน้อยถือได้ว่าเป็นคนยากจน นอกจากนี้ ทรัพย์สินมัตติยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางด้านการสมรสและเครือญาติอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ชาวเมรินา (Merina) ซึ่งอาศัยอยู่บนเกาะมาดากาสการ์ (Madagascar) ในมหาสมุทรอินเดียได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับทรัพย์สินมัตติว่า “นี่เป็นที่ดินของฉัน นั่นเป็นที่ดินของเขา เราต้องแต่งงานกับญาติสนิทของเราเพราะต้องการให้ที่ดินเป็นผืนเดียวกัน” หรือคำพังเพยของไทยที่ว่า “เรือล่มในหนอง ทองจะไปไหน” ก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพย์สินกับการแต่งงานเช่นกัน

เมื่อกล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติก็น่าจะกล่าวถึงการสะสมทรัพย์สินด้วย ในสังคมแต่ละประเภทลักษณะของการสะสมทรัพย์สินมีแตกต่างกันไป ศาสตราจารย์เรมอนด์ เฟิร์ธได้กล่าวว่าในสังคมดั้งเดิมและสังคมก่อนอุตสาหกรรมนั้นมียึดจำกัดทางสังคมเกี่ยวกับการสะสมทรัพย์สิน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสาเหตุสำคัญ เช่น ความจำเป็นที่จะต้องมีการพักผ่อนทำให้มีการเลี้ยงระหว่างกันบ่อย ๆ ทั้งที่เป็นสมาชิกในเครือญาติเดียวกันและเพื่อนบ้าน ถ้าใครไม่จัดงานเลี้ยงจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนตระหนี่ขี้เหนียวและถูกสังคมรังเกียจและจะไม่มีใครคบค้าสมาคม จากการศึกษาพวกเขาพบว่าในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง จังหวัดปราจีนบุรี ผู้เขียนพบว่า ทุกครัวเรือนจะมีการจัดงานเลี้ยงในรูปของการ “ทำบุญ” ทั้งที่เป็นงานทำบุญปกติ เช่น งานบวชนาค งานทอดผ้าป่าและกฐิน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานโกนจุกลูกชาย และงานทำบุญเพื่อสะเดาะเคราะห์ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้น เช่น หม้อออกลูกบนบ้าน กล้วยออกปลีระหว่างลำต้น อีกาบินมาเกาะหลังคาบ้าน ฟ้าผ่าบ้านหรือต้นไม้ ฯลฯ การจัดงานเลี้ยงจะกระทำกันจำนวนหลาย ๆ ครั้งในรอบหนึ่งปี และจะมีการเชิญญาติและเพื่อนบ้านมารับประทานอาหารร่วมกัน ส่วนสังคมบางสังคมนั้น การสะสมทรัพย์สินเป็นไปอย่างอิสระ มีข้อผูกมัดทางสังคมน้อยเพราะต่างคนต่างอยู่ และทรัพย์สินที่หามาได้ก็อาจนำไปลงทุน เพื่อให้ได้รับผลกำไรต่อไป

นักมานุษยวิทยาบางกลุ่มได้จำแนกทรัพย์สินออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทรัพย์สินส่วนตัว (private property)
2. สาธารณสมบัติ (public property)

ทรัพย์สินส่วนตัวนั้นผู้เป็นเจ้าของมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ มีสิทธิที่จะทิ้งหรือทำลาย และสิทธิที่จะจำหน่ายหรือแจกได้ตามความพอใจของตน ส่วนสาธารณสมบัติเป็นทรัพย์สินของคนทั้งสังคมที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ เช่น บ่อน้ำสาธารณะ บริเวณที่เสี่ยงควายของหมู่บ้าน สวนสาธารณะ และวัดหรือโบสถ์ทางศาสนา เป็นต้น ผู้ใดจะแสวงหาประโยชน์และป้องกันมิให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้นมีได้ ในสังคมที่มีระดับการใช้เทคโนโลยีระดับต่ำ จำนวนสาธารณสมบัติจะมีมากและสังคมจะมีลักษณะใกล้เคียงกับสังคมแบบคอมมิวนิสต์ เช่น บริเวณที่เพาะปลูกและล่าสัตว์เป็นของส่วนรวม บ่อน้ำหรือลำธารเป็นสาธารณสมบัติ ฯลฯ ส่วนสังคมที่มีระดับการใช้เทคโนโลยีระดับสูงทรัพย์สินส่วนตัวจะมีบทบาทสำคัญและยิ่งสังคมระบบทุนนิยมแล้ว ความสำคัญของทรัพย์สินส่วนตัวจะยิ่งมีมากขึ้น

ทุนและกระบวนการผลิต

นักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายของคำว่า “ทุน” ไว้อย่างละเอียดและแตกต่างกันออกไป ดังนี้

Richard C. Thurnwald ให้ความหมายว่า “ทุนหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งไม่เพียงแต่จะมีสภาพเป็นเช่นที่ปรากฏอยู่เท่านั้น แต่ยังสามารถขยายพันธุ์หรือจำนวนได้ด้วย ทุนสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ทุนในรูปของพืชและทุนในรูปของสัตว์”

Raymond Firth กล่าวว่า “ทุนคือคลังของสินค้าและบริการซึ่งจะนำมาใช้ในการผลิตตามกรรมวิธีเพื่อใช้ในการบริโภค” ส่วน

Max Weber อธิบายว่า “ทุนคือเงินตราเพื่อใช้ในการสร้างผลกำไรในธุรกิจ”

ดังนั้น เราพอจะสรุปได้ว่า ทุนหมายถึงวัตถุทุกสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นวัว พืช เครื่องมือ และเงินตราซึ่งมีคุณลักษณะที่สามารถขยายหรือเพิ่มจำนวนได้

ในสังคมประเภทต่าง ๆ เช่น สังคมดั้งเดิม สังคมชนบทและสังคมก่อนอุตสาหกรรม หรือสังคมอุตสาหกรรม แนวความคิดขั้นพื้นฐานของทุนมีลักษณะเหมือนกันแต่รูปแบบอาจแตกต่างกันออกไปตามหน้าที่ประโยชน์ที่ต้องใช้ในการผลิตและตามระดับเทคโนโลยีที่ใช้ตลอดจนขอบเขตของตลาดและการบริโภคของคนในสังคมนั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม นักมานุษยวิทยาบางท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า การพิจารณาแนวความคิดเรื่องทุนโดยเน้นเฉพาะสิ่งที่เป็น “วัตถุ” เท่านั้นไม่เป็นการเพียงพอโดยแท้จริงแล้วจะต้องพิจารณารวมไปถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังวัฒนธรรมชาตินั้นด้วย (Godelier: 1974, p. 285) ซึ่งตามปกติแล้วมักจะไม่มีความสำคัญและมองให้ลึกลงไปถึงข้อนี้ ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากหลักตรรกศาสตร์ที่ว่าทุนคือสิ่งของที่เป็นธรรมชาติ ดังนั้นถ้าสังคมไหนที่ใช้สิ่งของเพื่อการผลิต คนก็มักจะกล่าวว่าสังคมนี้มีการใช้ทุน ในทางตรงกันข้ามถ้าสังคมไหนไม่ได้ใช้สิ่งของเป็นเครื่องมือในการผลิต แต่ออกแสวงหาอาหารจากต้นไม้ป่าและล่าสัตว์ป่า ก็จะถือว่าสังคมนั้นไม่มีการใช้ทุน จากหลักการดังกล่าวทำให้คนมิได้หันไปพิจารณาถึง “กระบวนการ” ทางสังคมที่มีต่อวัตถุที่เป็นทุนนั้น ๆ กล่าวคือ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องบริโภคจึงทำให้เขาต้องนำเอาวัตถุหรือทุนเพื่อทำการผลิตสิ่งของที่ต้องการ ดังนั้น ทุนตามความหมายนี้จึงมีขอบเขตที่กว้างกว่า “วัตถุ” เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมและกระบวนการที่วัตถุนั้นจะถูกนำเอาไปใช้ผลิตสิ่งของอื่น ๆ ด้วย

กระบวนการผลิตคือกรรมวิธีทั้งหมดที่มุ่งหวังที่จะได้มาซึ่งเครื่องอุปโภคและบริโภคเพื่อใช้ในการยังชีพของคนในสังคม ดังนั้น ในทุกระบบเศรษฐกิจจะปรากฏว่ามีลักษณะกระบวนการผลิตนี้ขึ้นเพื่อสนองความต้องการของคน เช่น สังคมที่ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบการหาของป่า (gathering) การล่าสัตว์ (hunting) และการจับปลา (fishing) นั้น ทฤษฎีการสามารถพบได้ในอาณาบริเวณที่ตั้งของชุมชนและวิธีการผลิตก็เป็นแต่เพียงเปลี่ยนรูปแบบทางธรรมชาติของสิ่งของนั้น

มาใช้ในการบริโภค ส่วนในสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมนั้นกระบวนการผลิตมีวิธีการที่ สลับซับซ้อนจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติซึ่งอยู่ในรูปของวัตถุดิบมาเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการผลิต คือ

การผลิต = ทรัพยากรหรือทุน + การใช้แรงงาน + เทคนิคในการจัดหาและปรุ่่งแต่ง ทรัพยากร จากความหมายนี้ นักเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันได้อธิบายไว้ว่าการผลิตมีองค์ประกอบที่ สำคัญ 3 ตัว หรือ 3 เอ็ม คือ

Production = money + man + management

นอกเหนือจากทรัพยากรหรือทุนที่ได้อธิบายอย่างละเอียดตั้งแต่ต้นของบทนี้แล้ว ปัจจัย ที่เกี่ยวกับแรงงานและเทคนิคที่ใช้ในการผลิตก็มีส่วนสำคัญยิ่งในกระบวนการผลิต เช่นกัน

1. แรงงาน

เรื่องการใช้แรงงานนั้น นักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจในเรื่องการใช้แรงงานของ สังคมประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีคำถามที่จะต้องหาคำตอบได้แก่ ลักษณะการใช้แรงงานของคนในสังคม นั้นเป็นอย่างไร การหาคำตอบจากคำถามนี้อาจพิจารณาถึงกิจกรรมทุกประเภทโดยไม่คำนึงว่างาน นั้นจะเป็นงานบ้าน งานในอาชีพ งานซ่อมแซมบ้านเรือน ตลอดจนงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และการพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนคำถามที่สองได้แก่สมาชิกของสังคมได้แบ่งสรรเวลากระทำกิจกรรม แต่ละประเภทอย่างไร (ผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถศึกษารายงานการวิจัยเรื่อง “การใช้แรงงาน ในชนบท” ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ทำการศึกษาในระดับหมู่บ้านในจังหวัดต่าง ๆ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2511-2513 และได้พิมพ์รายงานเรื่อง หมู่บ้านจังหวัดอุตรดิตถ์ หมู่บ้านจังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านจังหวัดขอนแก่นเพื่อเสนอรายละเอียดข้อมูลที่ได้ทำการวิจัยแล้ว) เป็นต้น

ภาวะการทำงานของคนในชุมชนก็เป็นประเด็นที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยควรตรวจสอบ ว่าในชุมชนที่ศึกษานั้นมีการใช้แรงงานอย่างเต็มที่หรือมีการว่างงานแฝงหรือใช้แรงงานไม่เต็มที่ และมีภาวะการว่างงานหรือไม่ การว่างงานและการมีงานทำนั้น เป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว ตลอดจนการหาเหตุผลว่าทำไมปรากฏการณ์เช่นนั้นจึงเกิดขึ้นและสัมพันธ์กับความสัมพันธ์ทาง สังคมในด้านเศรษฐกิจ สถานภาพ และเครือญาติหรือไม่เพียงใด

ในบางสังคมมีการร่วมมือกันทำงาน เช่น มีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือที่เรียกว่า “การลงแขก” ผู้วิจัยควรจะค้นหาคำตอบว่าภาวะไหนมีการร่วมมือกันมากและภาวะไหนมีการ ร่วมมือกันน้อย การเลือกผู้ที่มีมาร่วมมือกันทำงานตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความสัมพันธ์กันอย่างไร และหากไม่มีการแลกเปลี่ยนแรงงานแล้วเขาใช้วิธีการอื่นอย่างไร เป็นต้นว่า มีการจ้างหรือมีการ ทำงานให้เปล่าโดยไม่หวังผลตอบแทน

การแบ่งงานกันทำก็เป็นหัวข้อที่นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจเช่นกัน ทั้งนี้ เพราะการแบ่งงานมีสหสัมพันธ์กับการใช้เทคโนโลยีและผลผลิตที่จะเกิดขึ้น คำถามที่มักจะถามกันในเรื่องนี้ได้แก่ เกณฑ์อะไรที่คนในสังคมนั้น ๆ ใช้ในการแบ่งการทำงาน เช่น เพศ อายุ สถานภาพ หรือความชำนาญพิเศษ

2. เทคนิคและการจัดการเกี่ยวกับการผลิต

เทคนิคที่ใช้ในการผลิตหมายถึงวิธีการที่ใช้ในการแปลงรูปทรัพยากรมาเป็นผลผลิตที่ใช้ในการบริโภค เทคนิคที่ว่านี้รวมไปถึงการรู้จักการดักจับสัตว์และรู้แหล่งอาหารในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบการเข้าป่าล่าสัตว์ เทคนิคในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในสังคมเกษตรกรรม และเทคนิคการผลิตที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ในสังคมปัจจุบัน หัวข้อที่มักจะได้รับความสนใจในการศึกษาได้แก่

ก. การใช้ที่ดิน ในสังคมเกษตรกรรม การใช้ที่ดินเป็นเรื่องที่นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจเป็นพิเศษเพราะที่ดินเป็นแหล่งรวมความสัมพันธ์ทางสังคมเกือบทุกแง่ คำถามที่มักจะถามกันก็คือขนาดของที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก การเช่า การให้เช่า การใช้ที่ดินที่ไม่ต้องเสียค่าเช่าและแบบแผนของการแบ่งมรดกนั้นเป็นอย่างไร สมาชิกของสังคมใช้ที่ดินเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์อย่างไร ที่ดินแปลงไหนใช้ปลูกพืชผลชนิดไหนและทำไม ตลอดจนระยะเวลาหรือฤดูกาลใช้ที่ดินแต่ละประเภทนั้นเป็นอย่างไร คนมีความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับการใช้ที่ดินหรือเปล่าและทำไม เป็นต้น ในสังคมอุตสาหกรรมมักจะมีคำถามที่เกี่ยวกับการแบ่งเขตของการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมและการปรับปรุงที่ดินในสังคมเมือง เป็นต้น

ข. เทคโนโลยี เทคโนโลยีหมายถึงเครื่องมือเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการผลิต นักมานุษยวิทยาจะหาข้อมูลเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตของสังคมที่ตนเข้าไปศึกษาโดยพิจารณาถึงประเภท ชนิด และวิธีการใช้ ตลอดจนผลสะท้อนที่ปรากฏจากการใช้เทคโนโลยีนั้น ๆ นอกจากนี้ ความสนใจยังคลุ่มไปถึงการยอมรับและไม่ยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ของคนในสังคมอีกด้วย